

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ KARA HARP OKULU TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRK HARP DİLİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

BİLDİRİ KİTABI

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Emrah BOZOK

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Metehan ŞAHİN - Öğr. Gör. Dr. Utku IŞIK

Öğ. Ütgm. Murat YILDIZ - Öğ. Tgm. Hüseyin KÖRPE

TÜRK
TARİH
MÜZESİ VE PARKI

**TÜRK HARP DİLİ VE EDEBİYATI
SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI
21-22 HAZİRAN 2022**

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Emrah BOZOK
Öğr. Gör. Dr. Ahmet Metehan ŞAHİN
Öğr. Gör. Dr. Utku IŞIK
Öğ. Ütgm. Murat YILDIZ
Öğ. Tgm. Hüseyin KÖRPE

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
KARA HARP OKULU
ANKARA**

Millî Savunma Üniversitesi Yayınları

TÜRK HARP DİLİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI
21-22 Haziran 2022

Yayına Hazırlayan:

Doç. Dr. Emrah BOZOK

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Metehan ŞAHİN

Öğr. Gör. Dr. Utku IŞIK

Öğ. Ütğm. Murat YILDIZ

Öğ. Tğm. Hüseyin KÖRPE

Grafik Tasarım

Nihat TUZCU

Baskı ve Cilt

Millî Savunma Üniversitesi Yayınları

Sertifika Numarası: 52940

ISBN: 978-625-7791-49-6

e-ISBN: 978-625-7791-51-9

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayımlanan yazıların etik, bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlara aittir. Kitap, yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz.

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	1
I. BÖLÜM: ESKİ TÜRK DİLİ	3
<i>KUTADGU BİLİG'</i> DE HARP ALGORİTMASI	5
ESKİ TÜRKÇE METİNLERDE İSTİHBARATLA İLGİLİ MESLEKLER	11
XI. YÜZYILDA TÜRK KOMUTAN TİPOLOJİSİ VE FİGÜRATİF DİL SÖYLEMLERİ	19
ESKİ UYGURCADA SAVAŞ VE BARIŞ FİİLLERİ ÜZERİNE NOTLAR: <i>U-</i>	27
ALTAY TÜRKÇESİNDEKİ SAVAŞ ARAÇ GEREÇLERİ ÜZERİNE KÖKEN BİLİMSEL BİR İNCELEME	33
ORHUN YAZITLARI'NDAKİ ASKERÎ VE SİYASİ TERİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ	47
ESKİ UYGUR MEKTUPLARINDA İDARİ - ASKERÎ BİR UNVAN: 'İMGÄ'	71
KARAHANLI TÜRKÇESİ METİNLERİNDE SAVAŞ HAMLELERİYLE İLGİLİ BAZI METAFORİK SÖZCÜKLER ...	81
II. BÖLÜM: YENİ TÜRK DİLİ	91
SAHA (YAKUT) VE ALTAY DESTANLARINDA GEÇEN SAVAŞ ALETLERİ	93
MANAS DESTANINDA SİLAH KÜLTÜRÜYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	101
TÜRKİSTAN İSTİKLALCİLİK (BASMACILIK) HAREKETİ SÜRECİNDE SÖYLENEN BİR HALK TÜRKÜSÜ: ASKERLER	115
YABANCI UYRUKLU ASKERLERE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ: ÜÇDİLLİ ASKERÎ TERİMLER SÖZLÜĞÜ (TÜRKÇE - ARAPÇA - İNGİLİZCE) VE DERS MATERYALİ	125
ORTA ÇAĞ HRİSTİYAN KAYNAKLARINDA TÜRK ASKERLER: MAKHAİRAS KRONİĞİ ÖRNEĞİ	145
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ METİNLERİ BAĞLAMINDA BİR SAVAŞ UNSURU OLARAK ATIN GÖRÜNÜMÜ	151
TÜRKÇE SÖZLÜKLERDE ASKERÎ TERİMLER	165
KISSA-İ TEMURNAMEDE GEÇEN HARPLE İLGİLİ ALINTI VE TÜRKÇE KELİMELER	205
TÜRKÜLERİN SÖZ VARLIĞINA YANSIYAN SAVAŞ ARAÇ GEREÇLERİ	217
İBN-İ ÂDİL MELHAMESİNDE TAKVİM, TABİAT VE MEKÂN BAĞLAMINDA SAVAŞ KAVRAMI ÜZERİNE	225
SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE ASKERLİKLE İLGİLİ TERİMLER VE İFADE ÇEŞİTLERİ	249
TÜRK SÖZLÜKÇÜLÜK GELENEĞİNDE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NÜN YERİ VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE "ASKERLİK, SAVAŞ VE ORDU" İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	261
GÜVENLİK KAVRAM ALANI VE GÜVENLİK SÖZCÜĞÜNÜN EŞ DİZİMLİLİĞİ	269
OSMANLI TÜRKÇESİ İLE ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN ASKERÎ KELİMELER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	291

KADI BURHANEDDİN'İN ASKERLİĞİNİN DİVANINA YANSIMALARI	307
DOĞU TÜRKÇESİNDE KAVRAM ALANI OLARAK 'ASKERLİK': ZAFER-NÂME-İ EMİR TEMÜR ÖRNEĞİ	325
KAVRAM ÖĞRETİM ARACI OLARAK ASKERÎ İÇERİKLİ BİLMECELER	347
MİSAFİR ASKERÎ PERSONEL (MAP)'A YÖNELİK ÖZEL AMAÇLI TÜRKÇE ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA 'YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİ: ASKERÎ METİNLER' ADLI KİTABIN İNCELEMESİ	375
KÜLTÜR AKTARIM UNSURU OLARAK HARP EDEBİYATI METİNLERİNİN KULLANILMASI: MANZUME-İ SIVASTOPOL ÖRNEĞİ	401
ABDULAH ŠKALJIĆ'İN "TURCIZMI U SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU" ADLI SÖZLÜĞÜNDEKİ ASKERÎ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME	415
III. BÖLÜM: ESKİ TÜRK EDEBİYATI	431
HÂKÎ SÜLEYMAN-NÂMESİ'NDEN HAREKETLE OSMANLI ASKERÎ TEŞKİLATINDAKİ SOLAKLARIN TASVİRLERİ	433
BÂKÎ'NİN GAZELLERİNDE SAVAŞ UNSURLARINDAN HAREKETLE SEVGİLİNİN GÜZELLİĞİ	439
GÜZELLEME VE SOMUTLAMA BAĞLAMINDA KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN SAVAŞ FELSEFESİNİ OKUMAK	447
SULTAN ŞAİR I. AHMET'İN (BAHTÎ) DİVAN'INDA SAVAŞ VE SAVAŞ UNSURLARI	459
IV. BÖLÜM: TÜRK HALK EDEBİYATI	473
BAYBURTLU ZİHNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE SAVAŞIN İZLERİ	475
ÂŞIK EDEBİYATI VE SÖZLÜ TARİH İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ŞİFAÎ'NİN ÇANAKKALE DESTANI ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME	483
KÜLTÜREL DİLBİLİM AÇISINDAN TÜRKÇEDE ALP İMAJININ TASVİRİ	495
DEDE KORKUT HİKÂYESİ'NDE SAVAŞ HİLELERİ	505
HARP TÜRKÜLERİNİN YİVLİ TURNASI MAVZER: TÜRK HALK ŞİİRİNDE ATEŞLİ SİLAHLARIN GELİŞİMİ	517
ANADOLU'DA ASKER UĞURLAMA - KARŞILAMA FOLKLORU	537
V. BÖLÜM: YENİ TÜRK EDEBİYATI	551
ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYESİ'NDE HARP EDEBİYATININ İZLERİ	553
EDEBÎ ÜRÜNLERLE BİR HARP TARİHİ YAZMA YÖNTEMİ VE BİR ÖRNEĞİ; 1897 OSMANLI - YUNAN HARBI	565
TÜRK HİKÂYESİNDE MİLLÎ MÜCADELE	603
AŞK VE SAVAŞ İÇ VE DIŞ DÜŞMANIN DİYALEKTİĞİ	621
DÜNYADA (H)/(D)ARP VARDI, SAYFALARDA DA: 1940-1960 ARASI CEZAEVİ HİKÂYESİNDE II. DÜNYA SAVAŞI ETKİSİ	627
BUHÂRA EMİRLİĞİ'NİN BOLŞEVİK RUSLAR TARAFINDAN İŞGAL EDİLİŞİNE BUHÂRA AHBARI GAZETESİ'NİN BAKIŞI	637
II. DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKMEN EDEBİYATI'NA YANSIMALARI: GOPUZLICA GİZ (KOPUZLU KIZ) ADLI HİKÂYE ÖRNEĞİNDE	645
"DİSPOSİTİF" AÇIDAN SAVAŞ ve AÇLAR ROMANINA BAKIŞ	655

BİR İSTANBUL AYDINI VE SAVAŞIN ANADOLU'DAKİ GÖRÜNÜMLERİ	661
PİYADE MÜLAZIMI SÜLEYMAN SÜHEYL'İN RESİMLİ ESARET HATIRASI	669
ULUSUN BEDENİNİ İNŞA ETMEK: MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ASKER MİLLET TAHAYYÜLÜ	689
BİR MÜTEFEKKİR OLARAK ATSIZ'A GÖRE ASKERLİK VE ORDU.....	695
BUZ İLE ATEŞ ARASINDA: SARI SESSİZLİK SARIKAMIŞ 1914	705
BALKAN HARBI'NDEN ÇANAKKALE'YE: EVİNE DÖNEMEYEN MEHMETÇİĞİN ROMANI "ÇANAKKALE YANARKEN"	721
CENGİZ DAĞCI'NIN ESİR KAMPI HATIRALARI.....	731
YENİ TÜRK ŞİİRİNDE MİLLÎ ÖZGÜVEN İNŞASINDA İSTANBUL'UN FETHİ ARKETİPİ.....	737
KRİPTOGRAFİNİN KÖKLERİNİ EDGAR ALLAN POE'DA ARAMAK: ALTIN BÖCEK ÖYKÜSÜ'NDEN PEARL HARBOR BASKINI'NA.....	755
HARP VE EDEBİYATIN KESİŞİM NOKTASI: TÜRK EDEBİYATINDA ASKER YAZARLAR VE ÖMER SEYFETTİN	765
REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN <i>ESKİ HASTALIK</i> VE MÜNEVVER AYAŞLI'NIN <i>PERTEV BEY'İN ÜÇ KIZI</i> ROMANLARINDAKİ KADIN KARAKTERLER	779
ŞEBBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMET HİLMİ'NİN <i>ÖKSÜZ TURGUT</i> ROMANINDA TÜRK ORDU GELENEĞİ, ZİHNİYET, SİLAH VE TEÇHİZATA DAİR BULGULAR	789
TARİHE ŞAİR GÖZÜYLE BAKMAK: MOTON DENİZ MUHAREBESİ	797
YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN <i>YABAN ADLI ESERİNDE</i> TOPYEKÛN HARP UNSURLARI	811
BAHRİYE MATBAASI'NDA BASILAN BİR MECMUA: UMMAN	817
TEORİDEN EYLEME: "DAĞA ÇIKAN KURT" HİKÂYESİNDE MİLLİYETÇİ SÖYLEM VE SAVAŞ EDEBİYATI.....	843
VI. BÖLÜM: TARİH	849
ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE ASKERÎ BİR İSTILAH: EMİR-İ LEŞKER	851
KAZAK KOMUTAN BAVURCAN MOMIŞOĞLU'NUN "SAVAŞ PSİKOLOJİSİ"NDE SAVAŞ SANATI.....	861
TÜRKMEN HARP DİLİ VE EDEBİYATI AÇISINDAN "ZAKASPIYSKAYA TUZEMNAYA GAZETA" GAZETESİNİN DEĞERİ	871
HERODOTOS VE THUKYDİDES'İN ESERLERİNDE SAVAŞ SÖYLEMİ.....	877

CENGİZ DAĞCI'NIN ESİR KAMPI HATIRALARI

Deniz DEPE*

Giriş

Kırımlı yazar Cengiz Dağcı, 9 Mart 1919'da Gurzuf kasabasında dünyaya gelmiştir. Stalin, Kırım Türklerini ait oldukları topraklardan sürdüğünde, yazar henüz küçük bir çocuktur. 1930'da kolhozlaştırma ile Kırımlıların mülkiyet hakları ellerinden alınır. Babası sebebi söylenmeden tutuklanır. Bu acı süreci bir de kıtlık takip eder. Dağcı, yeni yeni şiir yazmaya ve yayımlamaya başlamışken, II. Dünya Savaşı sebebiyle askere çağrılır. Önce Rus ordusunda savaşır, sonra Almanlara esir düşer, sonra da esir kampına sevk edilir. 1942'de Türkistan lejyonuna katılır. Hayatının sonraki senelerinde yolu Varşova, Berlin, Tirol gibi farklı Avrupa şehirlerine düşecek, sonunda da Londra'da kendisine bir hayat kuracaktır. Varşova'da tanıştığı Regina ile evlenir, bir kızları olur. Eserlerini Londra'da yaşadığı yıllarda Türkiye Türkçesi ile kaleme alarak, Türkiye'de Yaşar Nabi Nayır aracılığı ile yayımlatır. Roman, hatıra ve hikâye türünde yirminin üzerinde eseri olan Cengiz Dağcı, 22 Eylül 2011 tarihinde Londra'da vefat eder. Cenazesi Kırım'da defnedilir (Şahin, 2022). Bu çalışmada yazarın Alman esir kampı hatıraları, romanları ve anılarından hareketle ele alınacaktır.

Okurlar, genelde Cengiz Dağcı'nın hayatını onun *Korkunç Yıllar* ve *Yurdunu Kaybeden Adam* romanlarındaki Sadık Tural'ın hayatıyla eş tutarlar. Bu; her ne kadar Dağcı reddetse de, anıları ile romanlar paralel okunduğunda birçok açıdan doğru görünmektedir.¹ Anılarının üslubuyla romanlarındaki üslubun benzerliği de bu ayrımı okurlar açısından zorlaştırır.

Bir Rus askeri olarak 09.08.1941'de iki Alman askeri tarafından Bug Nehri'nin kıyısında esir alınan Cengiz Dağcı, bu anın romanlarıyla olan paralelliğini şu cümlelerle anlatır:

9 Ağustos (1941) öğle saatlerinde esir alındım. *Korkunç Yıllar*'ın okurları bilirler: Romanın kahramanı Sadık Turan, Bug Nehri'nin kıyısında esir düşer Almanlara. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*'nun okurları da bilirler: Romanın İsmail Tavlı'sı da Bug'un kıyısında esir alınır. Ben ne Sadık Turan'ım ne de İsmail Tavlı. Ne ki, her iki olayla benim o günkü durumum arasında yakınlık ve benzerlik var. Her iki romanda da o günkü gerçek durumumdan istifade edildi (Dağcı, 1998: 107).

Kaynak: <https://www.google.com/maps>

* Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, depedeniz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3183-4617.

¹ Bu hususta detaylı bir karşılaştırma için ayrıca bkz. İbrahim Şahin, *Aydınlıkla Karanlık Arasında Cengiz Dağcı*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2022.

Esir alınma anını, sırasıyla önce anılarından sonra *Korkunç Yıllar* romanından takip edersek:

Ateşin kaç saniye, kaç dakika, kaç saat sürdüğünü hatırlamıyorum; hatırladığım bir şey varsa, kafam iki elimin altında ve yüzüm toprağa gömülü, devamlı dua edişim. (...) Ateş kesildikten sonra da uzun bir süre başımı yerden kaldırmaya cesaret edemedim. Kaldırdığım zaman, tüfeklerinin namluları kafama yönelik, üzerimde dikili duran iki Alman askerini gördüm (Dağcı, 1998: 106-107).

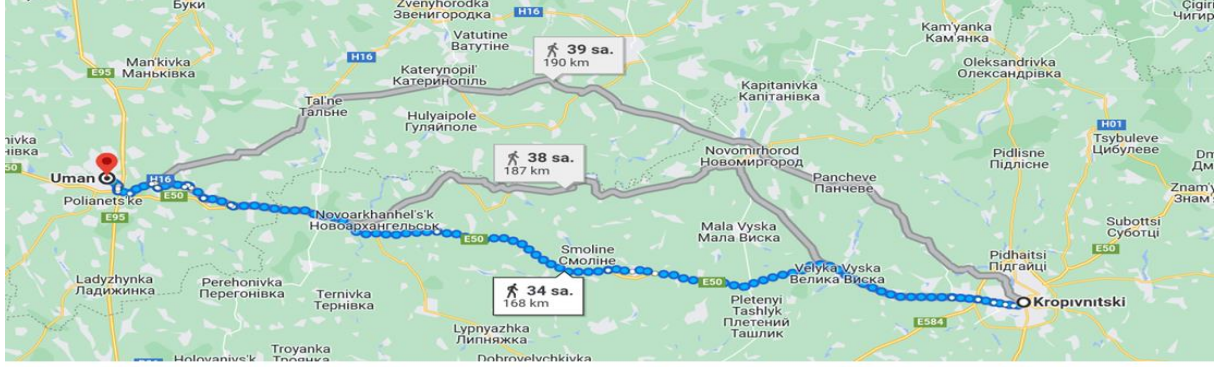
Yalnız, üzerime yağın taş ve topraklardan korunmak için başımı kollarımın arasına aldığımı hatırlıyorum. Sonra olanı bilmiyorum. Gözlerimi açtığım zaman, başımın ucunda diz çökmüş, çatık kaşlı, gözlerini gözlerime dikmiş birini gördüm. Hemen sonra, bir tüfek namlusunun göğsüme çevrilmiş olduğunu fark ettim (Dağcı, 2016: 112).

Fotoğraf 1: Bir Nazi askeri teslim olan bir Sovyet askerini arıyor (2 Eylül 1941), <https://www.bundesarchiv.de> (B 145 Bild-F016202-15A / CC-BY-SA 3.0)

Cengiz Dağcı, esir alındıktan iki gün sonra, yaklaşık iki yüz esirle birlikte Kirovograd kampına nakledilir, burada iki ay kalır. Kasım ayının ilk haftasında da Uman kampına sürgün edilirler. Sayılarının kaç olduğunu bilmediğini ama binlerce kişi olduğunu söyleyen yazar, bu yolculuğu şu cümlelerle anlatır: “Aç ve çoğumuz yarı çıplak; önümüzde ve arkamızda, sağımızda ve solumuzda silahlı Alman askerleri; kar ve karla karışık yağmur içinde, sözün tam anlamıyla sürüldük” (Dağcı, 1998: 108-109). Uman kampı, *Korkunç Yıllar*’da da okuru ürperten sahnelerle anlatılır. Savaşın çok kampın atmosferi romana hâkimdir ve Dağcı’nın bu günleri tasvir etmekteki başarısı, eserin en can alıcı kısmını oluşturur. “Okurun *Korkunç Yıllar*’da okuduklarından fazla çok bir şey katmak istemiyorum Hatıralarda Cengiz Dağcı’ya” diyen yazar (Dağcı, 1998: 109), tanıdığı olduğu esir kamplarını tüm gerçekliğiyle romanlarına yansıttığının da altını çizerek (Dağcı, 1998: 108). Kirovograd - Uman yolunda yaşananlar dehşet vericidir:

Kirovograd - Uman yolunu geçmiş olanların sayısı kesinlikle ne kadardı bilmiyorum; yalnız şunu söyleyebilirim: sayıları (söz gelimi) on bindiyse, on binin ancak üç bini ulaşabildi Uman esirler kampına. Takatten kesilip kitlenin gerisinde kalanlar arkadan sıkılan kurşunlarla öldürüldü, cesedleri yolun yer yer topuğu, yer yer de dizi aşkın çamurların içinde kaldılar” (Dağcı, 1998: 109).

Kaynak: <https://www.google.com/maps> (Erişim tarihi: 02.05.2022)

Soğukkanlı bir şekilde anlatılan bu yolculuğun dehşeti romanda tam anlamıyla hissedilir:

Ayaklarımın altında inliyen esirlere basa basa gidiyorum. Çoğu, çamurların içinde hareketsiz yatıyor. Ölü mü onlar, yoksa daha hayattalar mı? ... Esirlerin arasında ne kadar yürüdüm bilmiyorum, nihayet yere yıkıldım. Son defa olarak bu korkunç rüyadan uyanmağa çalıştım. Başımı kaldırdım. Her yer zindan gibi karanlık... İçimde, neredeyim diye garip bir ses; dört yanımda iniltiler, iniltiler... (Dağcı, 2016: 162).

Yazarın anlattığı bu korkunç yolculukla ilgili tarihî kaynaklara baktığımızda, resmî kayıtlara geçen sayıların ve olayların, romancının anlattıklarından farklı olmadığı görülür:

Barbarossa Harekâtı sonunda Almanlarca esir edilen Sovyet askerlerinin toplam sayısı da üç milyonu aşmıştı. Almanlar kısa süre içinde kendilerinin dahi beklemedikleri kadar çok sayıda Sovyet askerini esir almışlardı. Esir alınan askerlerin sayıları hakkında farklı bilgiler mevcuttur. George Fischer'e göre esir sayısı 2.053.000 iken Alman Şark Bakanlığı kaynaklarında bu sayı 3,600.000 civarındadır. Alexander Dallin ise Alman Silahlı Kuvvetlerinin verilerini kaynak göstererek esir sayısının 1941 yılında 3.355.00, 1942 yılında ise 1.653.000 olduğu bilgisini vermektedir. Alman Kara Kuvvetleri Komutanlığının verilerinde ise 3.350.639 sayısına ulaşılmaktadır. (...) Tüm bu verilerin yanı sıra, gerek cepheleden kamplara nakil sırasında gerekse kamplarda yaklaşık üç milyon esir askerinin de öldüğü veya kayıp sayıldığı bilinmektedir (Aydın, 2019: 629).

Farklı kaynaklardan da benzer bilgilere rastlamak mümkündür:

“Yakalanan yaralı veya sağlıklı Sovyet esirleri genellikle sırtlarındaki ağır yükler ile yürütülerek esir kamplarına gitmeye zorlandılar”²; “Yürüyüş sırasında esirlere genellikle çok az su verildi, birkaç gün üst üste yiyecek verilmedi, ve her türlü tıbbi bakımdan mahrum edildiler. Sivillerin esirlere yardım etmesi yasaklandı”³; “Yürümeye devam edecek gücü olmayan, düştüğünde kalkamayan veya bir anlığına duran herkes olay yerinde vuruldu.”⁴

² Jarosław W. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera* ve Norman Davies, *Europa walczy. 1939–1945*'dan akt. https://tr.wikipedia.org/wiki/Nazilerin_Sovyet_sava%C5%9F_esirlerine_kar%C5%9F%C4%B1_i%C5%9Fledikleri_s%C3%A7lar#CITEREFBevor2000

³ Szymon Datner, *Zbrodnie Wehrmachtu na jeńcach wojennych w II wojnie światowej*'dan akt. https://tr.wikipedia.org/wiki/Nazilerin_Sovyet_sava%C5%9F_esirlerine_kar%C5%9F%C4%B1_i%C5%9Fledikleri_s%C3%A7lar#CITEREFBevor2000

⁴ Antony Beevor, *Stalingrad*'dan akt. https://tr.wikipedia.org/wiki/Nazilerin_Sovyet_sava%C5%9F_esirlerine_kar%C5%9F%C4%B1_i%C5%9Fledikleri_s%C3%A7lar#CITEREFBevor2000

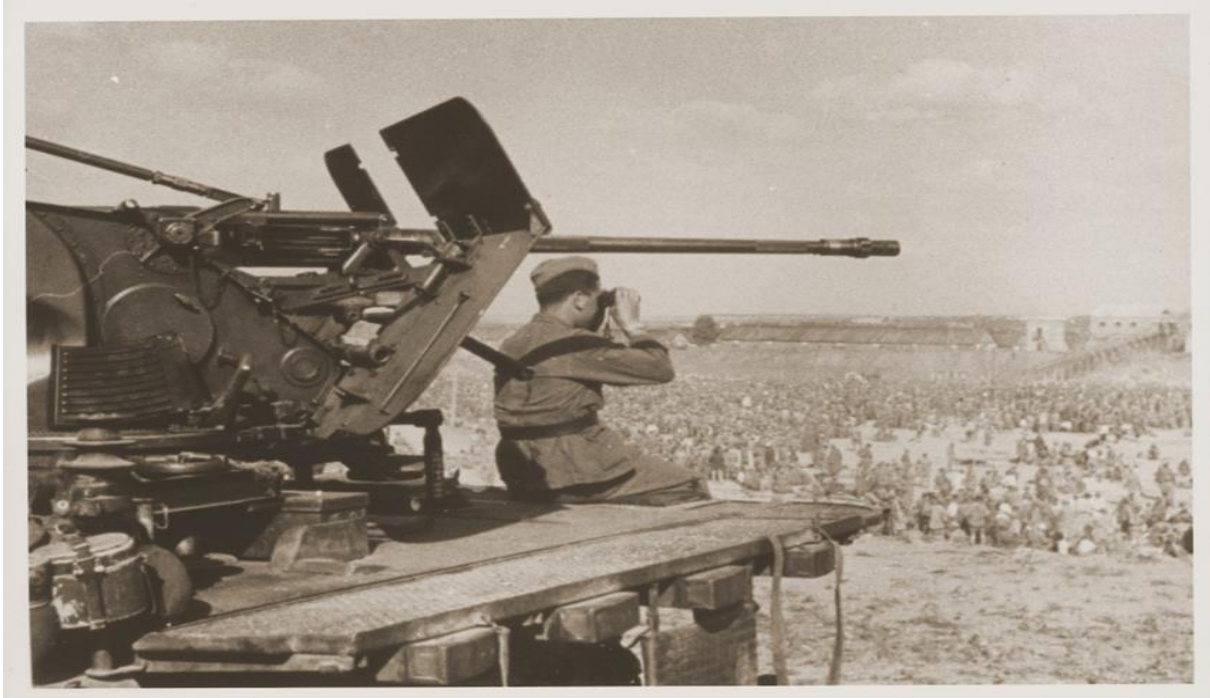

Fotoğraf 2: Yürütülen Sovyet esirleri bir su birikintisinden su içiyor (Temmuz 1942). Kaynak: <https://www.bundesarchiv.de> (Bild 183-B27116 / CC-BY-SA 3.0)

Cengiz Dağcı'nın *Korkunç Yıllar* romanını da Sadık Turan'ın hatıraları olarak yazdığını hatırlarsak; iki eserde de sık sık geçmişe ve çocukluğa dönülerek, o günlerden güç alındığını görürüz. Sadık Turan ve Cengiz Dağcı'nın arasındaki ince çizginin sık sık bulanıklaşması da bu üslup ve tür benzerliğinden kaynaklanır. Hatıralarında edebî olmaktansa olan biteni soğuk bir dille aktarmaya çalışır, ancak çoğu zaman duyguları baskın çıkar. Zaman zaman da romanda anlatılanları “bilerek” hatıralarında tekrar aktarır, Uman kampı bu anlardan biridir:

Birkaç satır eklemekten (belki de *Korkunç Yıllar*'da yazdıklarımı burada tekrarlamaktan) kaçınamayacağım:

- Ortadan geçen geniş toprak yolun her iki tarafında altı baraka.
- On iki barakanın her biri geniş meydanlı.
- Her barakanın çifte kanatlı ahşap kapısı dikenli tellerle örülü.
- On iki barakayı içeren kamp on metre kadar yüksek dikenli tellerle çevrili.
- Her barakanın önündeki meydanın bir ucunda ayakyolu için uzunlamasına kazılmış derin hendekler; öbür ucunda kocaman iki kazan ve her kazanın yanında iki aşçı” (Dağcı, 1998: 110-111).

Bir Alman askeri, Ukrayna'daki Uman kampında Sovyet savaş esirlerinin başında. 14 Ağustos 1941. Kaynak: <https://encyclopedia.ushmm.org/>

Sadık Turan'ın Uman kampında gördükleri muameleyi anlattığı kısımlar dehşet vericidir. Özellikle beslenmeleriyle ilgili olan kısımlar, insanların nasıl aşağılandığını gözler önüne serer: “Biraz sonra kampın kapıları açıldı, 2 numaralı Uman ştalagına sessizce girdik. Kampın yanında duran Alman, avucuma, elli gramlık taşlı, samanlı, kerpiç gibi bir ekmeğe parçası sıkıştırdı” (Dağcı, 2016: 68).

Ekmeğe yapmak için kullanılan odun unu (ince toz haline getirilmiş odun veya talaş) çuvalı. Polonya, 1942 veya 1943. Kaynak: <https://encyclopedia.ushmm.org>

Anılarında da çamurlu patates yediklerinden bahseder:

Her sabah, topraklı - çamurlu patatesle yüklü, bir köylü arabası giriyor ahşap kapıdan meydana ve arabanın üstünde ayaküstü duran köylü kılığında adam arabasını kazanlara yanaştırarak, (bizim günlük yemeğimiz olan) on iki kürek dolusu topraklı - çamurlu patates atıyor içi su dolu her kazana. Öğle üstü sıraya giriyoruz; teneke kutu sahini olanlar teneke kutularına alıyorlar çorbalarını, kutusuz olanlar şapkalarına veya kalpaklarına (Dağcı, 1998: 111).

Cengiz Dağcı, kış geldiğinde, tahminen şubat ayında Feldfebe Schultz'un hizmet eri olarak seçilir (Dağcı, 1998: 115). İlerleyen zamanda Almanca bir gazeteyi okuyabiliyor olmasından çavuş etkilenir ve onu memur olarak görevlendirir. Ancak bu dönem de uzun sürmez. Kampın yönetimi ve müdafasıyla angaje edilen bölük başka bir cepheye hareket edeceğinden, hizmet erlerinin kampa geri gönderilmesine karar verilir. Cengiz Dağcı, 19 Mart'ta Vinnitsa kampına hareket eder. Burası tam anlamıyla bir esir kampı değildir. İki katlı, geniş avlulu, duvarları kırmızı bir binadır. Ertesi gün bir kamyon gelip onu alır, burada Türkistanlı diğer esirler de vardır (Dağcı, 1998: 119-120). Güneşli bir Nisan sabahı Varşova'ya otuz kilometre uzaklıktaki Legionova kasabasındaki eski Polonya ordu karargâhına varan Cengiz Dağcı için artık Türkistan lejyonu dönemi başlamıştır (Dağcı, 1998: 122). Sovyet üniformaları çıkarılır, Alman üniformaları giyilir, okumuş olanlar ayrılarak subay kursuna seçilirler:

Esir kamplarından çıkarılıp lejyonuna getirilen esirler en azından iki hafta yedirilip besleniyor, sonra da bölük ve takımlara katılıyor, iki - üç ay süren bir talimden sonra, demiryolu hatlarını ve silah depolarını koruma amaçlarıyla Doğu'ya hareket ediyorlardı ve onlardan boşaltılmış yerleri esir kamplarından gelen başka Türkistanlı esirler alıyorlardı (Dağcı, 1998: 128).

Böylece esir kampı dönemi sona eren Cengiz Dağcı, yine de tam anlamıyla huzurlu olmayacaktır:

Esir kamplarının işkence çemberi içinden ve ölümün pençesinden alınıp buraya getirilmiş, burada yedirilip beslenmiş bizler, sonunda muhakeme edilmeden, buraya getirilmemizin nedeni sorulup araştırılmadan, galibiyet heyecanı gözleri dönmüş Sovyet komiserlerinin emirleriyle kurşuna dizilmeyecek miydik? (Dağcı, 1998: 137).

Sonuç

Cengiz Dağcı'yı Türk edebiyatında kıymetli kılan şey elbette yaşadıkları değil, yaşadıklarını ifade etme biçimidir. Yaşananların gerçekliği, bu çalışmada da kullanılan çeşitli tarihî arşivlerdeki fotoğraflardan ve İkinci Dünya Savaşı araştırmacılarının çalışmalarından takip edilebilir. Ancak, tüm bu yaşananların insanı etkilemesini ve toplumsal hafızada kaybolmamasını sağlayan şey ne resmî arşivler ne de akademik makalelerdir. Bunu sağlayabilecek tek şey sanattır ve Cengiz Dağcı, yazdığı romanlarla bunun en başarılı örneklerinden birini vermiştir.

Anılarında soğukkanlılıkla anlattığı esir kampı hatıraları, romanlarında başarılı bir dramatisasyon tekniğiyle dile getirilir. Okurun o anın içinde kendisini bulmasını sağlar. Art arda kullandığı fiillerle anlattığı sahnenin duygusunu yüksek tutmakla birlikte, birden araya insani bir korkuyu, acıyı, utanmayı yerleştirerek, okuru can evinden vurmaya başlar. Sonuç olarak Cengiz Dağcı'yı büyük bir romancı kılan şey, onun bir savaş esiri olması değil; edebiyatın gücünü, yaşadıklarına rağmen koruyabilmesidir.

Kaynakça

Aydın, M. K. (2019). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Yaklaşımları", *Journal of History School*, S: 41, ss. 621-663.

Dağcı, C. (1998). *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Dağcı, C. (2016). *Korkunç Yıllar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şahin, İ. (2022). *Aydınlıkla Karanlık Arasında Cengiz Dağcı*, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

<https://www.bundesarchiv.de> [Erişim tarihi: 02.05.2022]

https://tr.wikipedia.org/wiki/Nazilerin_Sovyet_sava%C5%9F_esirlerine_kar%C5%9F%C4%B1_i%C5%9Fledikleri_su%C3%A7lar#CITEREFBevor2000 [Erişim tarihi: 02.05.2022]